چرای ئەفسووناوی

شۆڕش محەمەد حوسێن
(سلێمانی)

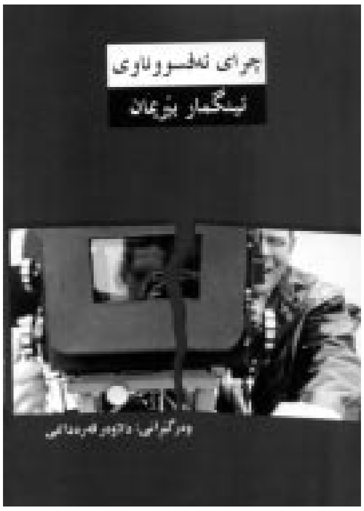

بەلای منەوە یەکێک لەوخاڵە جەوهەریانەی کە کولتووری ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لێک جودا دەکاتەوە ئەوەیە کە کولتووری ڕۆژهەڵات پشتێکی هەرە گەورە بە گێڕانەوەی سەرزارەکی دەبەستێت و بە پێچەوانەوە کولتووری ڕۆژئاوا پشت بە نووسینەوەی یاداشتەکان دەبەستێت. ڕەنگە بۆ ئەم دۆخە چەندین حاڵەت لە ئارادا بێت کە وەک نموونە پەنجەنومای بۆ درێژ بکرێت، زۆرن ئەو ئەفسانە و سەرگورشتە و تەنانەت باسکردن لەو کەڵە نووسەر و ڕۆشنبیرانەی نێو کولتووری ڕۆژهەڵاتی کە بە تەنیا بەشێوەیەکی سەرزارەکی لەم و لەوەوە زانیارییەکان گوێزراونەتەوە و هیچی تر، بەڵام بەپێچەوانەوە لە کولتووری ڕۆژئاوایی، نووسینەوەی یادەوەری و یاداشتەکان بۆتە فۆرمێکی باوی نەک ڕۆشنبیر و هونەرمەندەکان، بەڵکو ژیانی ئاسایی هەموو مرۆڤێکی ڕۆژئاوایی. بە گەڕانەوەش بۆ هونەری کوردی خۆشمان ڕەنگە یەکێک لەو کەموکورتیانەی کە لەو بزاڤە هونەرییەی کوردستان و بەدرێژایی قۆناغە جیاوازەکانی هونەر، هەستی پێدەکرێت. نەبوونی نووسینەوەی یاداشت و ئەزموونی هونەرمەندان خۆیان بێت، تا دواترئەم نووسینانە ببنە دۆکیومێنت و ڕووناکی و سەرچاوەیەک بۆ قۆناغەکانی دوای خۆیان و نەوەی دواتر. هەروەک چۆن لە ڕێی ئەم یاداشتانەوە خوێنەر و فێرخوازانی کایە جیاوازەکانی هونەر بەشێواز و ستایل و ئەزموونە هونەرییەکانی هونەرمەند، یان بەواتایەکی تر نووسەری یاداشتنامەکە ئاشنا دەبێت. یەکێک لەو کتێبە سەنگین و کەمانەی کە دەتوانم بەسەرچاوەیەکی باشی بواری نووسینەوەی یاداشتنامەی وەسف بکەم، کتێبی «چرای ئەفسووناوی»ە، کە یاداشتنامەکانی دەرهێنەری بەناوبانگ «ئینگمار بێرگمان»ە و لەلایەن شاعیری خۆشەویست «دلاوەر قەرەداغی» و بەوپەڕی سەلیقەیی زمانەوانی لەوەرگێڕانێکی بەپێز و باڵادا وەرگێردراوەتە سەر زمانی کوردی و تەنانەت من بۆ خۆم لەدوای خوێندنەوەی ئەم کتێبە، هەستم بەوە کردووە کە ئەم کتێبە کتێبێکی وەرگێڕدراو نییە، بەڵکو بەهۆی جوانی وەرگێڕانەکەیەوە، وام هەست دەکرد کە ئەم کتێبە لە بنەڕەتدا بە زمانی کوردی نووسرابێت.

ئەم کتێبەی ئینگمار بێرمان نووسینەوەی یاداشتە ڕۆژانەییەکانی

ئەو دەرهێنەرە بەناوبانگەی جیهانە و جگە لە باسکردن لە وردو درشتی قۆناغەکانی منداڵی و مێردمنداڵی خۆی لە زۆربەی لاپەڕەکانی کتێبەکەشدا ڕۆشناییەکی باش دەخاتە سەر ئەزموون و قۆناغە هونەرییە جوداکانی کاری هونەری خۆی لە هەردوو بواری سینەما و شانۆدا، چونکە وەک زۆریکمان دەزانین ئەم دەرهێنەرە لە هەردوو بواری «سینەما و شانۆ»دا کاری کردووە، بەڵام زۆرتر سینەما بەجیهانی ناساند.

لەو بارەیەوە شانۆکاری کورد «دانا ڕەئوف»یش لەو پێشەکییەی کە بۆ کتێبەکەی نووسیوە دەڵێت: «ئەم هونەرمەندە گەورەیە هەموو ژیانی خۆی تەرخان کردووە بۆ هونەر و لەگەڵ شانۆ و سینەمادا ژیاوە و گەورە بووە، بێرگمان ڕێژیسۆرێکی بەتوانای سینەما بووە لە شانۆدا و ڕێژیسۆرێکی شانۆییش بووە لە سینەمادا.لەم ڕووەوە ئینگمار بێرمان دیاردەیەکی زۆر تایبەت بووە لە بواری سینەما و شانۆدا. تەکنیکی سینەمای تێکەڵاوی شانۆ کردووە و هەندێ جاریش شانۆی تێکەڵاوی سینەما کردووە، بۆ نموونە «دیالۆگ، سترۆکتۆرە دراماتیکەکان، بەکارهێنانی ڕووناکی، دووپاتکردنەوەی هەندێ لەبابەتەکان، هەروەها ڕەنگ و ئاوازە بەکارهێنراوەکانی شانۆ..»

هەر ئەم دوو جۆر کارکردنە لەبواری «شانۆ و سینەما»دا بۆتە هۆی ئەوەی کە کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆ لەسەر کارکردنە هونەرییەکانی بێرگمان بەجێ بهێڵێت لە بواری «شانۆ و سینەما»دا بە واتای ئەوەی لەکارکردنی سینەمادا شانۆ کاریگەری خۆی هەبووە لەسەر کارەکە و بە پێچەوانەشەوە، هەربۆیە دەکرێت بڵێین ئێمە لە بەرهەمێکی سینەمایی ئینگمار بێرگماندا تارماییەکی شانۆیی دەبینین، یان لە شانۆییەکی بێرگماندا کاریگەری و تارماییەکانی سینەما دەبینین و هەست پێدەکەین. یەکێکی تر لەو شتانەی کە ئەم کتێبە و بەمانایەکی تر کاری نووسینی یاداشتنامە پڕ بایەخ و کاریگەرتر دەکات ئەو بوێری و ڕاستگۆییەیە کە نووسەرەکەی دەکەوێتە ژێر ڕکێفی، وەک چۆن ئێمە لەم کتێبەی ئینگمار بێرگماندا بەوپەڕی وردی و ڕەوانییەوە ئەو بوێری و ڕاستگۆییە هەست پێدەکەین لە ئاماژەدان بە نوشووستییەکانی خۆی و کەموکوڕی بەرهەمەکانی، کە ئەمە ڕەنگە بۆ هەموو کەسێک جێگای بەهەند وەرگرتن نەبێت، پێدەچێت هەر لەبەر ئەم خاڵەش بێت وەک لە پێشەکی ئەم نووسینەدا ئاماژەم بۆ کردووە کە کولتووری ڕۆژهەڵات کەمترین بەرهەمی هەیە لە بواری یاداشتنامە نووسینەوەدا و بەوپەڕی شەرمەوە مامەڵە لەگەڵ ئەم بوارەدا دەکات.

هەر لەم کتێبەدا ئینگمار بێرگمان لەبارەی ئەزموونە هونەرییەکانی خۆیەوە و کاتی کارکردن و پرۆڤەکردن، چەندین ڕێنمایی گرنگ تۆمار دەکات و دواجار لەکاتی خوێندنەوەدا خوێنەر دەتوانێت سوودێکی باش لەو وتەزایانە وەربگرێت بەتایبەت بۆ خوێنەرێک کە هونەرمەند بێت ئەم وتانە دەبنە پەندێک و ڕێنماییەکی باش بۆ کارکردنی هونەرییان وەک ئەوەی بێرگمان لە لاپەڕە «٥٧»ی کتێبەکەدا و لە بارەی ڕۆژانی ڕاهێنانەوە لە شانۆگەری «گەمەیەکی خەون» دەنووسێت: «یادەوەرییەکانی ڕۆژانەم بۆ کارکردن لە شانۆنامەی «گەمەیەکی خەون»دا دەخوێنمەوە، چ شتێک نییە هانی خوێندنەوەیم بدات. ئاخر من ئەوکات لە هەلومەرجێکی خراپدا بووم. نیگەران، ناڕازی، شەکەت، سمتی ڕاستم بێ وچان دەهێشا و بەیانیانیش بەیانیانێکی بێزەوەر. گەدە لە میانەی گرژبوون و هورووژمی نۆرە زگچووندا هەراسانی کردبووم. بێزاری دەستی نابووە ڕۆحم. لەگەڵ ئەوەشدا هیچم وەدیار نەدەخست. ئاخر هەڵەیە کێشە شەخسییەکان لە میانەی کارکردندا بهێنرێنە پێش، دەبێ خولق ئارام و بەهێز بێ و لەبەرانبەردا نابێ بۆ وەدیهێنانی ئارەزووگەلە داهێنەرە پێناس نەکراوە زیادەکان، زۆر لە خۆ بکرێت. دەبێ پشت بە ئامادەیی وردبینانە ببەسترێ و ئومێد بە ساتەوەختگەلی باشتر ببەسترێ». ئینگمار بێرگمان لە کارکردنی هونەریدا زۆرجار دووچاری چەندین گرفت و تەنانەت زۆرجاریش نوشووستی هونەری بۆتەوە کە ئەم بارە خەمبار و بێزاری کردووە، بەڵام ئەم بارودۆخانەی بەوپەڕی ژیری و وریاییەوە تێپەڕاندووە و تەسلیم بە ئەمری واقیع نەبووە و خۆی وتەنی «ڕاستە غەمبارم، بەڵام هەرگیز تێک ناشکێم» ل-٦٢.

لە کتێبی «چرای ئەفسووناوی»

ئێنگمـــــار بێـــریمان دوای چەند ئەزمــــوونێکی هونـەری لە بواری «شـــانۆ و ســـینەمـــا» و وەک خستنەڕووی جیاوازییەکانی ئەم دوو هونەرە دەنووســـێت» لە شـــانۆدا دەتوانم چاودێری خـالّە لاوازەکـان بکەم و لە خـراپتـرین حـالّەتدا ئەکتەرەکان دەتوانن ڕاستم بکەنەوە. لە فـــیلمـــدا هیچ شـــتـــێک ناگەڕێنرێتەوە. هەموو ڕۆژێک سێ دەقیـقەی تەواو لە فـیلمـەکە تەواو دەکـرێت. دەبێ هەمـوو زیندووبێت، هەناسـە بدات، داهێنان بێت» لا- ٨٣.

بڕوا بە خـۆبوون و کـارکـردن بۆ سەرکەوتن و گەیشتن بە خەونەکان یەکـێکی ترە لەو خـالّە سـەرنج ڕاکێشانەی نێو کتێبەکەی بێریمان و خودی ژیانی بێریمان وەک دەنووسێت «لەمیـانەی ئەو سالانەدا کە بوومە کۆیلەی سیناریۆنووسی، زۆرجاران سـەرم لە سـتـۆدیۆکـان، ئەرشـیـفی فـــیلمـــەکـــان، لابۆرتوارەکـــان، ژوورەکانی مۆنتاژ، بەشەکانی دەنگ و چێشتـخانەکـانیـان دەدا، هەربۆیە بەباشی شـــــارەزای شـــــوێـنە گشتییەکانی شاری سینەمایی بووم و زۆرچاک کـارمەندەکانیم دەناسین، وێڕای ئەوەش زۆر بـەتینوتـاو بڕوام بەوە هەبوو کـــە دەبێ خـــۆم وەک یەکـێک لە گـەورەترین دەرهێنەرانی سینەمایی جیهان بناسێنم» لا- ٨٩.

تەنانەت ئەم حـالّەتەی پێـشـوو لەلای بێـریمان دەبێـتـە حـالّەتێکی نێرگسـیـانە و تەمـاشـاکـردنی خۆی وەک کـەسـێکی بالا دەبینێـتـەوە، ئەوەتا لەدوای سازکردنی فیلمێکی ئەزموونی تەلەفۆن بۆ ژنەکەی دەکات و دەڵێت: «ئیـتـر خـیـۆیێـری، مـۆلاندێر، درێیـتـر، دەتوانن هەر ئەلعـان بەمـەرەخـەسی بڕۆن، ئاخـر ئێنگمـار بێـریمان بەڕێوەیە». وەک لەسـەرەتاشـدا ئامـاژەم بۆ کـرد ئەم کـتـێبـەی بێریمان بەوپەڕی بوێری و ڕاستگۆییـیـەوە هەڵوێسـتـە لەسـەر نوشـوسـتـیـیـەکـانی خۆی دەکـات لەکاتی کارکـردنی هونەریدا، هەر بۆ نموونە لە ساتی وێنەگرتنی فیلمێکدا و بەهۆی ئەو چەند بەربەستـەی دێتە بەردەم کـارەکە و زەمـینەناسـازی بۆ جێـبـەجێکردنی کـارەکـە، بێـریمان دەنووسـێـت» ئیـدی لە وزەمـــدا نەمـابوو، ڕۆیشـتـمـە تاریکی و لە تووڕەیی و نائومێدیدا کوڵی گریانم بەربوو» لا- ٩٤.

ســـەبارەت بە مـــەزنی هونەری سینەما و ڕۆڵی ئەو هونەرە لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵکدا، بێریمان دەنووسێت «چ جۆرێکی هونەر نییە وەک فیلم توانای هەبێت بە ئاگایی ڕۆژانەماندا تێـپـەڕێت و ڕێک ڕۆبچـێـتـە نێـو هەست و قووڵایی ژووری بوولێلاوی ڕۆحمانەوە» لا-٩٦.

ئەم کـتـێـبـەی ئێنگمـار بێـریمان بەسـەرچاوەیەکی باشی هونەری بۆ هونەرمـەندانی کورد و فـێرخوازانی هـونـەر دادەنـرێـت و زۆرێـک لـە ئەزمـوون و کارکردنە هونەرییەکانی ئەم دەرهێنەرە جیـهـانیـیـە کـە لەم کـتـێبـەدا بلاوکـراوەتەوە سوودێکی گەورە دەداتە هونەرمەندان، ناشکرێ لێرەدا سەلیقەیی زمانەوانی «دلاوەر قـەرەداغی» شـاعـیر لەبیـربکـەین لە وەرگـێـڕانی ئەم کـتـێـبـەدا بۆ سـەر زمـانی کـوردی، کـە وەک پێـشـتـر ئامــــاژەم بۆ کــــرد لـەدوای هەر خوێندنەوەیەکی ئەم کـتـێـبـەدا، ئەم هەسـتـەم لەلا دروست دەبوو کـە ئەم کـتـێـبـە لە ڕەچەڵەکـدا بە کـوردی نووسراوە.

چرای ئەفـســووناوی- ئێنگمــار بێریمان
وەرگێڕانی/ دلاوەر قەرەداغی
لە بلاوکراوەکانی دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس